

не тільки періоду, котрий аналізується нами, але й неоднозначній офіційній позиції США, на основі чого, ми можемо робити висновки про загальне ставлення до УРСР країн неосоціалістичного блоку.

Стосовно теоретичної оцінки діяльності Української РСР на міжнародній арені, а також висвітлення її участі в роботі ООН, слід відзначити брошуру «Україна в Об'єднаних Націях» [18], котра, поряд із іншими працями, виданими в еміграції, досить позитивно оцінює міжнародну діяльність УРСР як ознаку визнання держави та її суверенності. Оперуючи цим аргументом, діячі еміграції стверджували, що СРСР зробив хибний крок і своїми діями заклав основу незалежності України. При цьому, фактологічний матеріал, котрий уміщено в подібних працях, поступається радянським аналогам, хоча позитивом є залучення до таких студій закордонних наукових та публіцистичних творів.

Отже, тема участі Української РСР в міжнародних відносинах досліджена досить широко, а більшість таких праць опублікована в 1960–80-х рр., відтак, містять ідеологічну складову. Сучасні українські роботи присвячені, здебільшого, участі України в ООН як найяскравішого вияву її міжнародної діяльності. Проблема оцінки міжнародного статусу висвітлювалася також науковцями з діаспори. Проте, слід зауважити, що дотепер не існує комплексного дослідження зовнішньої політики УРСР, яке б презентувало новий погляд та оцінку ролі, місця і значення України на тогочасній міжнародній арені.

1. Грамыко А.А., Пономарев Б.П. *История внешней политики СССР*. – М., 1981.
2. Головка М.К. *Вклад Радянської України в боротьбу волелюбних народів за мир і безпеку*. – К., 1957; Іваницький М.Н. *У боротьбі за мир і міжнародне співробітництво*. – К., 1963.
3. Леценко Л.О. *Україна на міжнародній арені (1945–1949)*. – К., 1969.
4. *Україна і зарубіжний світ / О. Макаренко та ін.* – К., 1970.
5. Коппель О.А., Пархомчук О.С. *Міжнародні відносини ХХ століття: Навч. пос.* – К., 1999; Івченко О. *Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан*. – К., 2007; Чекаленко Л.Д. *Зовнішня політика України*. – К., 2006; Кучик О.С., Заяць О.С. *Зовнішня політика України: Навч. пос.* – К., 2010.
6. Васильєв-Чекаленко Л. *Україна у міжнародних відносинах (1944–1996 рр.)*. – К., 1998; Головченко В., Матвієнко В. *Дипломатична історія України (1923–1993): Навч. пос.* – К., 2012.
7. *Нариси з історії дипломатії України / Відп. ред. В.А. Смолій*. – К., 2001.
8. Головченко В.І. *Вихід Української РСР на арену міжнародної діяльності // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. / Під ред. Л. Губерського та ін.* – К., 2011. – Вип. 99, ч. 1; Головченко В.І. *Українська РСР – держава-співзасновник ООН: погляд політолога-міжнародника // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. / Під ред. Л. Губерського та ін.* – К., 2011. – Вип. 96, ч. 1.
9. *Украинская ССР и зарубежные социалистические страны / Редкол.: И.А. Гуржий и др.* – К., 1965.
10. *На магістралях дружби і братерства: Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966–1970 рр.) / Редкол.: І. Мельникова та ін.* – К., 1974.
11. Воробйов О.І. *Українська РСР на міжнародній арені*. – К., 1970.
12. Sawczuk K. *The Ukraine in the United Nations Organization*. – N.-Y.; London, 1975.
13. Білоусов М.М. *Про деякі неточності у висвітленні діяльності української дипломатії в ООН у радянські*

часи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2007. – Вип. 13: *Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний виміри: Головченко В. Україна – держава-співзасновник ООН: міфи й історичні реалії // Вісник Київського національного університету*. – К., 2012; Чекаленко Л. *Україна в ООН: історичний експурс // Зовнішні справи: суспільно-політичний журнал*. – К., 2010. – № 5/6.

14. Василенко В., Лукашук І. *Українська РСР у сучасних міжнародних відносинах (правові аспекти)*. – К., 1974.
15. Kis T. *Nationhood, Statehood and the International Status of the Ukrainian SSR*. – Ottawa; London; Paris, 1989.
16. Motyl A.J. *The Foreign Relations of the Ukrainian SSR // Harvard Ukrainian Studies*. – 1982. – № 6; Bilinsky Y. *The Ukrainian SSR in International Affairs after World War II // AUAAS*. – 1961. – IX. – № 1–2.
17. Камінський С., Дашкевич А. *Політика США щодо України: Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція*. – К., 1998.
18. Голуб В. *Україна в Об'єднаних націях*. – Мюнхен, 1953.

Dmytrenko A.A. Ukraine in the international relation during the 1944–1991th: the historiography of the problem. In the article are reviewed the studies devoted to the problem of the participation of the USSR in international relations, are analyzed the main directions of the problem researching.

Key words: Ukraine SSR, international relation, UNO, foreign policy

Н. І. Самоїленко

БОЛГАРСЬКА ТЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ» (1985–1991 рр.)

У статті розглядається дослідження радянськими та болгарськими фахівцями історії Болгарії на шпальтах часопису «Український історичний журнал». З'ясовано внесок, оприлюднених у щомісячнику публікацій, у розробку проблем болгаристики.

Ключові слова: радянська українська історіографія, історіографія, історія Болгарії

Українсько-болгарські зв'язки витримали випробування не тільки часом, але й різними політичними режимами. При цьому взаємний інтерес один до одного був незмінним. Поряд з іншими історичними свідченнями, його зафіксувала й наукова періодика, зокрема «Український історичний журнал» (далі – УІЖ). Часопис уже більше 55 років сприяє розвитку всього комплексу славістичних досліджень. Заснування 1957 р., на хвилі хрущовської «відлиги», цього видання стало, безсумнівно, важливою подією в культурному та громадському житті України, розвитку вітчизняної історичної науки. На той момент це був єдиний такого роду щомісячник у всіх республіках СРСР. Журнал від початку був друкованим органом Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії при ЦК Компартії України – філіалу Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС, що й зумовило пріоритет так званих «історико-партійних» тем на його сторінках. Проте, попри всю заангажованість, він відображав основні тенденції розвитку вітчизняної історичної науки, в тому числі й щодо болгаристики [1, 66].

Вітчизняні дослідники вже намагалися з'ясувати внесок часопису у розвиток досліджень світової історії [2] та історії Болгарії [3] як її складової в Україні. Проте, доба другої половини 1980-х рр. ще не виокремлювалася в самостійний об'єкт вивчення. Хронологічні рамки проблеми, винесеної в назву статті, кореспондуються із загальноприйнятою періодизацією двосторонніх відносин [4, 5–23] та зумовлені спільністю процесів, які мали місце в житті Народної Республіки Болгарії та Української Радянської Соціалістичної Респуб-

ліки (як частини СРСР). Адже, проголошена в середині 1980-х рр. компартійним керівництвом, лібералізація усіх галузей життя в межах «соціалістичного вибору» не могла не знайти відбиток у соціо-гуманитарному знанні. Початок 1990-х рр., який знаменувався розпадом СРСР та відмовою від соціалістичної перспективи в країнах Центральної та Південно-Східної Європи, зумовив драматичні зіткнення з реальною практикою теоретичних та конкретно-історичних уявлень попередньої доби. Тому наукова періодика, в умовах швидких суспільних змін, покликана була оперативно реагувати на них. Їй належала провідна роль у реалізації нових, більш адекватних вимогам суспільства, підходів до висвітлення минулого: створення фундаментальних праць принципово нового характеру було справою нереальною. «УІЖ», як і решта наукових періодичних видань соціо-гуманитарного змісту, мав можливість оперативно готувати наукову громадськість до серйозних зрушень в історичному мисленні. Звідси і мета цієї статті – простежити основні напрями історичної болгаристики у висвітленні «УІЖ» за доби Перебудови.

З огляду на завдання, яке стояло перед редакцією [5, 154], головна увага приділялася вітчизняній історії. За 50 років існування журналу (1957–2007) лише 7,4% усіх матеріалів (наукові статті, повідомлення, огляди, рецензії, нариси, інформації) стосувалися проблем міжнародних відносин та всесвітньої історії [6, 179]. Можна стверджувати, що з проблем всесвітньої історії найбільше публікацій висвітлювали країнознавчу тематику, де минуле та сьогодення Болгарії посідало одне з провідних місць [6, 178] – наступне після публікацій, присвячених Польщі. Висвітлення болгарської тематики на сторінках часопису впродовж 1985–1991 рр. не виходило за межі цієї загальної тенденції. Всього у зазначений період з'явилась 41 публікація різної жанрової та тематичної спрямованості, де історія балканської країни розглядалась у зв'язку з різними проблемами [7]. Матеріали про Болгарію готували як вітчизняні (І. Іванцев, Т. Татолі, Н. Балтажи, М. Станчев, М. Знаменська, О. Шевченко, Т. Луханіна, В. Кравченко, П. Сохань, Г. Чернявський, М. Тараненко, В. Чорній, С. Копилов та ін.), так і болгарські (С. Радев, А. Анчев, Д. Данчев, П. Панайотов, А. Веков, Б. Григоров, В. Коцев, Т. Добрианов та ін.) автори. За жанрами – це статті, нариси, рецензії на наукові дослідження, повідомлення про наукові конференції з проблем болгаристики та слов'янознавства. Серед авторів були як досвідчені фахівці, співробітники консульства Народної Республіки Болгарії в Києві, так і аспіранти, які представляли не тільки провідні (Київ, Одеса, Харків) на той час, але й регіональні (Рівне, Ужгород, Івано-Франківськ) славістичні центри України.

Завдяки УІЖу, наукова громадськість республіки мала унікальну можливість отримати інформацію стосовно наукових форумів, про які інші республіканські періодичні видання не повідомляли. Це зокрема стосувалося XI Всесоюзної наукової конференції істориків-славістів [8, 158], наукового зібрання [9, 149], присвяченого піонеру болгаристики, який відкрив у першій чверті XIX ст. болгар для освіченої Європи, Ю. Венеліну-Гуці [10, 43], симпозіуму з питань розвитку громадських рухів у Східній Європі другої половини XIX ст. [11, 160–161], II Міжнародному конгресу болгаристів [12, 148–149]. На таких форумах, як правило, визначилися перспективи досліджень і вони відігравали важливу прогностичну роль у розвитку болгарознавства, з'ясовуючи коло недостатньо вивчених проблем, зосереджуючи увагу дослідників саме на них, сприяли у такий спосіб їхньому вирішенню. Редакція намагалася відо-

бразити наукове життя у цій галузі науки, інформуючи про зустрічі з болгарськими колегами українських вчених [13], а також через рецензії на розвідки з історії Болгарії та українсько-болгарських контактів на двосторонній та багатосторонній основі [14]. Рецензії з'являлися оперативно, але аналітичних історіографічних оглядів бракувало, що стало прямим наслідком недостатнього розвитку історіографічних досліджень у галузі болгарознавства у вітчизняній науці. Виключенням стали стаття І. Іванцева [15, 109–116], де проаналізовано близько 50 наукових та науково-популярних праць, та огляд І. Мельникової [16, 88–95], в якому болгаристична проблематика з'ясовується побіжно. Попри те, що сюжети деяких розглянутих на сторінках УІЖа досліджень, як правило, мали відверту політичну та кон'юнктуру складові, адже ці видання виконували конкретні ідеологічні завдання державної ваги, рецензії були об'єктивними та критичними за характером. Так, розглядаючи наукову працю щодо зв'язків комуністичних партій, рецензенти висловились не тільки з приводу недосконалості їх інтерпретації (відсутність історіографічного огляду, недооцінка контактів на рівні регіонів), але й фактичної помилки [17, 155], що для характеристики подібного роду видань у доперебудовчу добу виглядало радше як виняток, аніж правило.

Стосовно тематики публікацій, то майже половина матеріалів присвячувалась історичним радянсько-болгарським або українсько-болгарським контактам на різних етапах їх розвитку [7]. У статтях знайшли відображення культурні, економічні, дипломатичні взаємини [18], а також широке розуміння культурного впливу радянського політичного, історичного, соціального контенту на болгарське суспільство, головним чином у новітню добу. Пріоритет надавався висвітленню класової солідарності [19] трудящих двох країн. Це питання активно вивчалось вітчизняними фахівцями [15, 109–116]. На шпальтах УІЖа вперше було висловлено необхідність концептуально нових його досліджень [15, 116]. Дві статті присвячувалися процесу соціалістичної модернізації в Болгарії та стосувалися науково-технічної й освітньої політики держави [20], що було актуальним у наукових розвідках другої половини 1980-х рр. Складність досліджень соціалістичної модернізації полягала в тому, що цей процес не мав історичних аналогів та розглядався до його завершення. Зазначені статті систематизували багатий фактичний матеріал, проте ступінь його узагальнення поступалася кількості наведених даних і прикладів. Вочевидь, більш ґрунтовні висновки із нього – це завдання майбутнього часу.

Попри те, що переважна частка публікацій не виходила за межі сталої марксистської інтерпретації минулого, можна констатувати появу нових підходів. Це, безсумнівно, було викликано вимогами часу, прагненням суспільства до адекватної оцінки сьогодення та стало можливим завдяки доступу до більш широкого кола архівних фондів. У цьому зв'язку привертає увагу дослідження діяльності Х. Раковського, відомого діяча II Інтернаціоналу, болгарського соціал-демократичного руху, чия політична біографія тривалий час перетиналася із долею Радянської України. Так, в УІЖі з'явилися наукові розвідки В. Мельниченка, які започаткували ствердження об'єктивної оцінки позиції Х. Раковського у питаннях щодо державних відносин України з Радянською Росією (1919–1920) та доводять неспроможність звинувачень його у конфедералізмі в контексті утворення СРСР (адже останнє тривалий час панувало у вітчизняній історичній літературі) [21]. З такою позицією кореспондується ґрунтовна рецензія на працю В. Волковинського і С. Кульчицького про Х. Раковського [22].

Автори рецензії наголошували, що це була перша в радянській історичній науці та одна з перших спроб взагалі створити портрет цього видатного діяча. Її справедливі розцінки як відповідь на актуальну для українського суспільства другої половини 1980-х рр. потребу персоналізації історії і політики. На шпальтах часопису було згадано, незаслужено забутого, організатора антифашистського руху в Болгарії, жертву культу особи В. Червенкова, Першого секретаря Центрального Комітету Робітничої молодіжної спілки Т. Чернколева [23]. Він з'явився у спогадах академіка П. Тронька, який зустрічався з Т. Чернколевим у березні 1945 р. в Софії на V вільній конференції РМС Болгарії, у складі делегації ВЛКСМ. Невеликий за розміром фрагмент мемуарів сприяє адекватному розумінню переломної доби в житті балканської країни, коли вирішувалася її історична перспектива на тривалий період і суттєво доповнює уявлення про покоління людей, захоплених революційною романтикою, так званого бригадирського покоління.

Отже, в публікаціях на болгаристичну тематику, які не виходили за межі сталої марксистської традиції, на сторінках УІЖу узагальнено багатий фактичний матеріал, який може бути корисним для подальшого дослідження соціальної та культурної історії Болгарії. Залучення широкої джерельної бази, нових документів стало підґрунтям для звільнення наукової методології від догм, які тривалий час панували у науці.

1. Радев С. Болгаристика – наука про Болгарію // *Укр. істор. журн.* (далі – УІЖ). – 1990. – № 3.
2. Віднянський С.В. Стан, проблеми та перспективи досліджень зі всесвітньої історії в Україні // УІЖ. – 2010. – № 5; Кудряченко А.І. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні // УІЖ. – 2011. – № 3.
3. Жебокрицкий В.А., Кулинич И.М. Вопросы истории зарубежных славян на страницах «Украинского исторического журнала» // *Советское славяноведение*. – 1967. – № 6.
4. Сохань П.С. Деякі методологічні аспекти дослідження радянсько-болгарського співробітництва // *Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн*. – К., 1975. – Вип. 4.
5. Горбик В.О. Обговорення роботи «Українського історичного журналу» // УІЖ. – 1973. – № 9.
6. Віднянський С.В. Рецензії всесвітньої історії на сторінках «Українського історичного журналу» // УІЖ. – 2007. – № 6.
7. Підраховано за: УІЖ. – 1985–1991. – №№ 1–12.
8. Павлюченко О.В. XI всесоюзна наукова конференція істориків-славистів // УІЖ. – 1988. – № 5.
9. Гранчак І.М., Зимоля М.І. Конференція, присвячена вивченню наукової спадщини Ю. І. Гуци-Венеліна // УІЖ. – 1989. – № 8.
10. Лаптева Л.П. Значення творчества Ю. І. Венеліна для болгарського національного Возрождения // *Дриновський збірник*. – Х., 2011. – Т. IV.
11. Полянський О.А., Усенко П.Г. Науковий симпозіум «Революційно-демократичні рухи у країнах Східної Європи у другій половині XIX ст. і його роль у розвитку інтернаціональних зв'язків» // УІЖ. – 1986. – № 2.
12. Павленко В.В. II Міжнародний конгрес болгаристів // УІЖ. – 1986. – № 9.
13. Знаменська М.В., Шевченко О.В. Зустріч в Інституті Історії АН УРСР з болгарським ученим професором Г. Бояд-жисевим // УІЖ. – 1991. – № 3; Шевченко О.В. Діалог українських і болгарських істориків // УІЖ. – 1988. – № 10.
14. Чернявський Л.С. З історії міжнародного руху антифашистської солідарності // УІЖ. – 1988. – № 12; Віднянський С.В., Даниленко В.М. Співробітництво в ім'я миру, соціального прогресу // УІЖ. – 1987. – № 3; Анчев А., Данчев Д. Идеологическое сотрудничество КПСС и братских партий социалистического дружества //

- УІЖ. – 1990. – № 9; Кравченко В.В. Марин Дринов – историк и общественный деятель // УІЖ. – 1991. – № 11.
15. Іванцев І.Д. Радянська історична література про інтернаціональну солідарність трудящих Болгарії та СРСР у 1919–1939 рр. // УІЖ. – 1987. – № 4.
 16. Мельнікова І.М. Вивчення історії країн соціалістичної співдружності // УІЖ. – 1986. – № 7.
 17. Сохань П.С., Чернявський Г.Й. Непорушна єдність радянських і болгарських комуністів // УІЖ. – 1987. – № 2.
 18. Знаменська М.В. Участь Української СРСР у співробітництві СРСР з європейськими країнами соціалізму в галузі туризму (70-ті – початок 80-х рр.) // УІЖ. – 1986. – № 1; Калінков Ю.Л. Зростання добробуту трудящих країн-членів РЕВ в умовах соціалістичної економічної інтеграції // УІЖ. – 1986. – № 9; Самойленко Н.І. Популяризація радянської літератури та мистецтва на сторінках болгарських газет (друга половина 50-х – 60-ті рр.) // УІЖ. – 1987. – № 1; Добрянов Т. Підтримка радянською дипломатією боротьби трудящих Болгарії проти приєднання країни до Берлінського пакту (березень 1941 р.) // УІЖ. – 1987. – № 7; Тараненко М.С. Участь Української РСР у боротьбі Радянського Союзу за прийняття до ООН Болгарії, Румунії та Угорщини // УІЖ. – 1987. – № 2; Черній В.А. Зміцнення співдружності робітничого класу СРСР і НРБ (70-ті – перша половина 80-х рр.) // УІЖ. – 1988. – № 12.
 19. Панайотов П. Болгарські інтернаціоналісти в боротьбі за перемогу і захист Радянської влади // УІЖ. – 1986. – № 11; Веков А. Ленін і революційний рух в Болгарії // УІЖ. – 1986. – № 10; Григоров Б. Вивчення ленінської спадщини в фашистських тюрмах, концтаборах та партизанських загонах // УІЖ. – 1986. – № 10; Татолі Т.В. Солідарність болгарських трудящих з боротьбою народних мас Росії проти самодержавства в період революції 1905–1907 рр. // УІЖ. – 1986. – № 9.
 20. Балтажі Н.Ф. Деякі аспекти розвитку науково-технічної політики Народної Республіки Болгарії (1944–1986) // УІЖ. – 1986. – № 12; Луханіна Т.В. Розвиток вищої школи в НРБ // УІЖ. – 1988. – № 2.
 21. Мельниченко В.Ю. Раковський і державні відносини Радянської України з Радянською Росією // УІЖ. – 1989. – № 3; Мельниченко В.Ю. XII з'їзд РКП (б): Раковський проти Сталіна // УІЖ. – 1989. – № 12.
 22. Станчев М., Епштейн А. В. І. Волковинський, С. В. Кульчицький. Християн Раковський. Політичний портрет // УІЖ. – 1991. – № 11.
 23. Тронько П.Т. Тітко Чернколев // УІЖ. – 1989. – № 5.

Samoilenko N.I. The Bulgarian history problems on the pages of «Ukrayinski istorichnyi zhurnal» (1985–1991). The article is devoted to studying history of the Bulgarian people by the Soviet and Bulgarian scientists on the pages of «Ukrainian history journal». The contribution of the works published on the pages of the journal in the elaboration of the Bulgarian history is researched.

Key words: the Soviet Ukrainian historiography, historiography, history of the Bulgarian people

О. В. Бондаренко

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КУПЕЦТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В 1775–1870 рр.: СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Здійснено історіографічний аналіз наукових праць сучасних українських та російських дослідників, які тією чи іншою мірою торкалися проблеми соціально-правового статусу купецтва Російської імперії дореформеної доби.

Ключові слова: історіографія, купецтво, соціально-правовий статус, дореформена доба, Російська імперія

Серед широкого кола проблем, що нині розробляються історичною наукою, чільне місце займає історія купецтва. Виділення купецької верстви у соціальній структурі міського населення як самостійного об'єкта дослідження видається нам цілком правомірним, з огляду на провідні позиції, які воно займало у житті сус-